

BÜYÜK SAHRADA BİR PADİŞAH YAVERİ VE OSMANLI - SUNUSİ İLİŞKİLERİNE BİR BAKIŞ

Yrd.Doç.Dr.Selçuk GÜNAY *

Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Devletinin Kuzey Afrika ve Büyük Sahra üzerinde uyguladığı politikada Sunusilik Tarikatının özel bir önemi vardır. 1911 yılında İtalyanlar tarafından Libyanın işgal edilmesini kadar olan dönemde bu münasebetler bir hayli yoğunluk kazanmıştır. Özellikle II. Abdülhamid döneminde Sunusi (Senusi)lerle gelişen ilişkiler doruk noktasına ulaşmıştır.

Bilindiği üzere Sunusilik, 1787 yılında Cezayirde doğan Seyyid Muhammed bin Ali E'S-Sunusi tarafından kurulmuş ve 1859 yılında vefatına kadar olan dönemde Fastan Sudan'a kadar olan geniş bölgede manevî ve maddî gücünü hissettirmiş bir tarikatdır. Kurulduğu andan itibaren bu tarikat, Kuzey Afrika, Büyük Sahra bölgelerinde İslâmiyetin yayılmasına hizmet ettiği gibi, Batı ve Orta Afrikadan ilerleme istidadı gösteren Sömürgeci devletlere karşı da bir set meydana getirilmesinde bir hayli etkili olmuştur. Aynı zamanda Büyük Sahra Çölünün tabii ve coğrafik Şartlarına uygun olarak iktisadî ve ictimai vahalar organizasyonu teşkilinde baş rolü oynuyarak ve vazifesini yıllarca sürdürmüştür. Kısacası tarikatın gücü manevî sahayı aşarak, iktisadî, ictimai, askerî ve siyasi alanlarda da kendini göstermiştir ¹.

Osmanlı-Sunusi münasebetlerinin II. Abdülhamid döneminde en yoğun noktasına vardığını belirtmiştik. Ancak 1856'dan sonraki dönemde Osmanlı-Sunusi ilişkileri pek iç açıcı bir manzara arzetmemektedir. Daha önce çıkan Vehhabi İsyanından çok zarar gören Osmanlı Devleti ne olduğunu bilmediği bu hareket karşısında oldukça kuşkulu bir davranış tarzı sergilemiştir. Ancak 1859 'dan sonra tarikatın başına geçen Şeyh

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Sunusilik için daha geniş bilgi hk. bkz : Haydar Bammat, İslâmın Çehresi, 1958 İstanbul, s.466-470, Fazlurrahman, Revival and Reform in İslam, Cambridge History Of İslam, C.II, s.629, T.V. Arnold, intişar-ı İslâm Tarihi (Çev. Hasan Gündüzler) İst. 1971, s.471-472, L.Stoddard, The New World Of İslam, Londra 1931, s.43-48, A. Hilmi, Sunusiler, İst. 1325, İ.Süreyya Sırma, II. Abdülhamidin İslâm Birliği Siyaseti, İst. 1985, s.49-56, Hayrettin Yücesoy, Senusilik Sufi Bir İhya Hareketi, İst. 1985.

Muhammed Mehdi E'S-Sunusi zamanında ilişkilerin kuvvet kazandığı bir gerçektir. Zira Şeyh tarikatın gücünü artırdığı gibi, Osmanlı Devletiyle olan münasebetlerini yoğunlaştırmak yoluna gitmişti. Başbakanlık Arşivinin bu konuda bir hayli belgeye sahip olması, bu yoğun münasebetlerin derecesini göstermesi bakımından oldukça enteresandır. Biz bazı belge ve hatıraların ışığı altında bu münasebetleri gözler önüne sermek istedik.

Bu konuda göze çarpan belgelerden birisi, Şeyhin II. Abdülhamid'e 28 Rebiülevvel 1303/31 Aralık 1885'de gönderdiği mektupdur. Adıgeçen mektup siyasi bir mahiyet arz etmemekle beraber, şeyhin Hilafet makamına tabiiyetini gözler önüne seren bir belge niteliğindedir. Şeyhin bu mektubunu Bingazi Vilâyeti Merkezine halifelerinden Abdurrahim Efendi getirmişti. Bingazi Vilâyeti Valisi Musa Kâzım Paşa mektubu takdim mahiyetinde şu yazıyı gönderiyordu :

"Vilâyet-i Bingazi 1303

Ma'ruz-u Bende-i Dirineleridir ki,

Cenab-ı Hak Veli Nîmet-i bi-minnetimiz Padişah-ı dil-i ağâh efsan Hazretlerini ilâ ahirü'l-devam burc u afiyet ve Şevketde lâmi ve dirahşan buyursun. Amin.

Dahil-i vilâyetde tesis-i zevaya ve (Cağbub) nam mevkide ihtiyar-ı uzlet ve inziva eylemiş olan sülale-i Tahire-i Cenab-ı Risaletpenahiden Esseyyid eş-Şeyh Muhammed Sunusi Efendinin gece ve gündüz temadi-i ömr-ü ikbal ve şevket ve tevali-i muvaffakiyet ve nusret-i şahaneleri duay-ı mefrûzu'l-edasına nasb-ı nefsü'l-ihitimam ve bu kıtada neşr-i ulûm-ı terbiye ile mülk ve devlete hıdemât-i memduhe ifâsına bezl-i mesai ve ikdam eylemekte olduğu tahkikat-ı vakiâ-ı mevsukeden anlaşılmıştı. Bu kere kendüsünden alınup takribi olarak etdirilebilen suret-i tercemesiyle beraber mütevviyen ve aynen arz ve takdim kılınan Arabiyyü'l-ibare bir kuta tahriratında Zat-ı Kudsiyet-i Simat--ı Cenab-ı Hilafetpenahiye olan kemal-ı sıdk ve ubudiyette ne vechle duay-ı ömr-ü afiyet ve muvaffakiyet-i Cenab-ı Zillullahiye müdavemet eylemekte bulunduğunun arz ve tebliğine tevkil eylediği hulefasından ve ulema-ı kıramdan Faziletli Abdurrahim Efendinin atabe-i felekmertebe-i Cenab-ı şehriyariye yüz sürmek şerefine nailiyeti emrine delalet olunması iltimas ile ~~tasar~~ olunmuş ve Efendi-i 'umalleyh bu kere Yaver-i çakeri Kolağası Fazıl Bey bendeleri fiyakatiyle ol savb-ı aliye gönderilmiştir. Müstağni-i arz

ve izah olunacağı üzere Şeyh Sunusî Efendinin ve havalide ve belki bütün Afrika Kıtasında bir Meşihat-ı Umumiye ihrâz ve nasıl pıraye-i iman ve diyanet ise bunca nüfus-u Urbânı zulmet-i cehaletden bi't-tahlîs Canib-i Celîl-i Merakib-ı Cenab-ı Hilafetpenahiye takrib misillü hâkipay-ı Şevket-i ihtivay-ı Hazret-i Şehriyariye maddi ve manevî ifây-ı hüdemat-ı memduhe ve istidab-ı davat-ı hayriye kayd ve amel-i mahsusunda bulunduğu ol nisbetde fillen ve maddeten isbat ve izhar eylediği misillü bu kere biraderi makamında hulefay-ı muhtereminden olan Mumalleyh Abdurrahim Efendiye Şifahen ve takriren tevdi eylediği talimat vechle vesatle atâbe-i Ulyay-ı sıphır-ı ittılay-ı Cenab-ı Hilafetpenahiye arz ve teyid -isadakat ve ubudiyete şitaben olması o hakikat ve müddeaya delil-i alenî ve bu da mahz-ı muvaffakiyet-i Celîl-i Cenab-ı Tacdârîden idüğü emr-i celi ve Mumaileyh Esseyyid Şeyh Sunusî Efendinin şu vechle hakıpay-ı merahim-i ihtivay-ı Hilafetpenahiye arz ve teyid-i ubudiyete mübaşeretinden dolayı icab-ı halin icrâsı ve her halde irâde-i hikmetâde-i Cenab-ı Şehriyariya menût ve mütevakkıf olduğu bedihi olup, ancak bunda çekerlerince cây-ı memnuniyet olan cihet kemal -iarz ve iftikâr ile şu emre delaletden dolayı nefis-i hakiranemi bi't-tebrik iftihar misillü bir netice-i hayriye idüğünden, tevali-i muvaffakiyet-i Celile-i Cenab-ı Hilafetpenahî duay-ı mefruzu'l-edasına terdifen yâd-ı tezkâr efkârında olduğunun arz ve ifadesine cüret kılınması ve Mumaileyh Abdurrahim Efendi Hazrete tensib buyurularak muamele-i lütüfnuvaz-ı ve husul-u emniyesi emrindeki inayet ve delâlet-i atifetsâzı re'y-i Canib-i Sami-i düstur-u ekremilerine menût ve mütevakkıf bulunmuştur. Ol babda emr-ü ferman Hazret-i Men lehü'l-emrindir. Musa Kâzım, Fi 24 Rebiülevvel sene 302/Fi 18 Kânun-i Sanî Sene 301" 2.

Şeyh Muhammed Mehdi E's-Sunusînin o günün Türkçesine çevrilmiş ekteki mektup metni ise aşağıdaki gibidir :

"Vilâyet-i Bingazi 1303

(Bismillah)

Hazretü'l-mecdilleti behere saduha ve saide cedduha ve humide fi'l-gazaî hadduha ve hasüne fi'r-reâyâ-i kasduha ve eşreke bi-nuriha gavru'l-biladi ve necduha ve necü-ü bi'l-ihsani'l-feyyazihî ve âddaha Hazret-i Saadetihî ve ila'l-vilayatihî'l-cesimetî

2 Başbakanlık Arşivi Yıldız Esas Evr. Kıs. 30, zarf : 51, Karton No: 78

münbaîl -eberrû Musa Kâzım Paşa İbn Ömer Fessehallahu Taâlâ Fî müddetihi ve fetehe lehû ebvabe re'fetihî ve meveddetihi ve hafeze celâlehu ve kemalehû ve bellege min hayri'l-dareyn âmalehû. Amin.

Mektub-u fehâmetuslûb-u devletleri vasıl-ı yed-i daîyânem oldu. Cism-i saadetmakrûn ve talât-ı behçetnumûn olan Zat-ı Alî-i Hilafetpenahîlerinin afiyet ve selâmetini rehîn-i ittîlâ-i memnuniyet olmasıyla temâdi-i ömr-ü selâmet-i devletleri ediye-i hayriyesi ref-i kabulgâh-ı Cenab-ı Rabb-ı İzzet kılındı. Ve lasiyyema-i mektub-u mezkûrun tazammun eylediği meânî-i latife-i beşaret ve işaret netayıcından imbisat ve inşirah-ı kâmile-i sadr hasıl olarak Zat-ı Şevketsimat-ı Hazret-i Hilafetpenahînin İläahîrû'l -devam baht-ı alî-i taht-ı tacdarîlerine mezid-ü himmetle temâdi-i şukûh ve şevket-i şahaneleri ediye-i mefruzesini bi-hususul-kalb tekrar ref-i kabulgâh-ı Cenab-ı Perverdigâr eylerim. İşbu iltifat-ı Cihandâr-ı sâre ve vesâyây-ı meşkûre-i bâre aksül-amel-i müstelzim-i mefharet-i fevkâlâde olmuştur ki, zıll-ı zalil-i ve rızay-ı celil-i şahaneleri mabihî'l-hayatımız olan Padişahımız Efendimiz Hazretlerinin bir tuhfe-i surûr-u âliyyü'l-âlâ olmak hasebiyle tevalî-i nusret ve muvaffakiyet ve tevaflr-ı şan ve şevket-i şehriyarîleri davât-ı icabet etmesine bir kat daha nasb-ı nefy-i ihtimam ve ibtîhale mecburiyetimizi ifham etdirmeye vesail-i cemiledendir. Her bâr ediyâ-i mahsusamız bi-havlihi ve bi-mennihi ve kuvvetihi ve yümnihî ve tavlihi Taâlâ vücud-u bihyud-u şahaneleri bizim ve sizin için ayn-ı nimet ve mahz-ı muhy-i din ve devlet olan zat-ı kudsiyetsimat-ı Cenab-ı Hilafetpenahînin daima bekası ile anın tahtında olan teâlî ve irtıkay-ı Şan-ı din-i mübin-i İslâmîyedir. Cenab-ı Hak müyesser buyurur ise, ilm-i ulemadan sahibü'l-fazile biraderimiz Şeyh Abdurrahim bin Ahmed Efendi kurret-i ayinimiz ve üyünü'l-müminin olan Atabe-i Ulyây-ı Hilafetpenahiye yüz sürerek nail-i müşahere-i mehasin-i raika oldukça tahîyyat-ı layıka ve ubudiyet-i faikamızın arz ve edası hususunda kuvve-i belağatına tevdi kaziyesi ref ve rekbâre-i dikkatiyle teyid ve izhar-ı ubudiyet maddesinden daha enseb mütalââ olunmağla ve çünkü takdim-i arzuhal rakikiyet-i iştimal-i muhafazası zîmmet-i ubudiyet olan Şan-ı meâlînişan-ı Cenab-ı Zillullahiye layık olacağı vehile hukuk-u merasimî ifâda bir noksan ikainca dai-i ihraz bir hal eddedilmekle ol menbâ-i feyz ve saadete vusul ise, ancak hüsn-ü delâlet-i Hilafetpenahîlerine mütevakkıfdır ki, Mumaileyh

Abdurrahim Efendinin takdim ve terkim ve tenmik-i nam ve kadri hususu menûtu'l-himem-i seniyyeleridir. Daha nice, nice bu misillü amâl-ı cemile ve maksad-ı hayriyeye delâlete muvaffakiyet ve terakki-i kudret ve mezellet-i devletleri ediye-i mahsusasını cümlemizin mertebe-i saadete iktiranımız davâtına terdifen yâd ve tezkâr ile hatm-ı kelâm ve selam eylerim.

Fî 28 Rebiülevvel sene 1303

E's-Şeyh Muhammed Mehdi E's-Sunusi³.

Bu yakın ilişkiler içerisinde önemli rol oynayan bir şahıs da, Padişah yaveri Azmzâde Sadık El-Müeyyed Bey (Paşa) dir. Arşiv belgeleri ve kendi hatıratına göre H.1302 / M. 1884 ve H. 1313/1895'de olmak üzere iki defa Şeyh Sunusi nezdine gitmiştir⁴.

Özellikle ikinci seyahatında Sunusiler, Libya ve Büyük Sahra hakkında Padişah'a mufassal sayılabilecek bir rapor sunduğu görülüyor? Bu seyahatın sebebi raporun başında şu ifadelerle açıklanıyor:

"Şerefsudûr ve taâlluk buyurulan İrade-i Seniyye-i Cenab-ı Velinamileri üzerine kulları Kufrada ikamet eden şeyh Muhammed Mehdi E's-Sunusi daileri nezdine giderek kendüsüne selâm-ı selâmetencam-ı Şahaneleriyile iltifatat-ı Seniyye-i Mülûkânelerini tebliğ ve kendüsüne ihsan buyurulan hedeyay-ı Seniyye ile Mabeyn-i Hümâyûn-u Cenab-ı Mülûkâne Başkitabeti tarafından İltifatat-ı Seniyyeye istinaden yazılan tahrirat-ı aliyeyi teslim eyledim. Müşarünileyh lütf-ü celil-i Hümâyunlarına karşı mine'l-kadim Zat-ı Hazret-i Hilafetpenahilerine ve Devlet-i Ebedmüddet-i Aliyyelerine olan hulûs ve ubudiyet ve fart-ı muhabbetden bahs ederek, temadi-i eyyam-ı ömr ve afiyet-i Humâyûnları ve İtilâf-ı Şan-u Şevket-i Şahaneleri için hayli ediye-i hayriyede bulundular. Şeyh-i Müşarünileyh Afrikay-ı Şimal ve vasatının ahâlisi nazarında işbu asrın kutbu olmağla, Kufraya azimet ve avdet-i çakeride Bingazi ahâlisinden başlayarak yolda tesadûf edilen meşayih ve Ürbân fevc, fevc gelerek Şevketmaâb Hazretlerinin işbu

³ Başbakanlık Arşivi Yıldız Esas Evr. Ayn. Yer.

⁴ Sadık El-Müeyyed Beyin bu hatıralarını ihtiva eden eseri, "Afrika Sahray-ı Kebirinde Seyahat" adını taşımaktadır. 1314'de İst. da bastırılmıştır. Ayrıca aynı müellifin, "Habeş Seyahatnamesi" İst. 1322 ismiyle başka bir eseri de mevcuttur.

iltifatlarını arz-ı teşekkürat ile idiye-i hayriyede bulundular. Kufra'ya şimdiye kadar hiçbir devlet memuru gitmediği gibi, oraları hiçbir devletin sancağı görmemiş olmağla, bu kere kabile-i çakıranemin rehber-i tevfiği olmak üzere birlikte iki aded Sancak-ı Ali-i Osmanî aldığımızdan, Sahray-ı Kebiri bunların temevvücüyü Şerefyâb olduğu gibi, Kufra dahi ilk defa olmak üzere bunlarla Şaduman oldu"⁵.

Sadık El-Müeyyed Beyin ifadeleri Büyük Sahranın iç bölgelerinde Osmanlı gücünün erişemediği (Kufra gibi) noktalara hilafet makamının otoritesini ulaştırmak gayesinin gerçekleştirilmesi olduğunu gösteriyor. Laythanın bundan sonraki kısmında Sadık Bey, Sunusilerin merkezi "Kufra" hakkında bilgi verdiği gibi, burada kabilelerden bahsederek, kufrada bir kaimmakamlık kurmanın gereksiz olduğunu belirtiyor ve bu hareketin bazı kabileler arasında memnuniyetsizliğe yol açacağını söylüyor. Ayrıca bölgenin (Bingazi - Vaday arazisine kadar) ekonomik ve idari ıslahatı konusunda Osmanlı Yönetimine ışık tutarak, tavsiyelerde bulunuyordu. Ayrıca vergilerin alınışında tolerans gösterilmesi ve bölgede yeni mekteplerin inşa edilmesi üzerinde de tafsilatlı bir şekilde durulmaktadır. Diğer taraftan Sadık Bey, Padişaha sunduğu adigeçen layihasında Osmanlı Devletine münkesiren Çağbubdan Kufraya diğer Şeyh ve tarikat mensuplarının hoş tutulmaya çalışılarak, Kufrada kaimmakamlık kurulmaması yolundaki tavsiyelerle de bulunuyordu. Zira Osmanlı Politikası kendisine karşı bazen ürkek adımlar atan Sunusilere karşı yaklaşma metodu izlemek istiyordu. Ancak ilişkilerin iki eşit hükümdar değil halife ile tebası arasındaki koruyacaktır"⁶.

Sunusiler hakkında daha ayrıntılı bilgiyi adigeçen zatın seyahatnâmesinde buluyoruz. Sadık Bey, Bingazi ve Büyük Sahra bölgesinde gördüğü ve Şahud olduğu şeyleri günümüze aktarmıştır. Bizim için önemli olan Sunusiler ve şeyh hakkında yazdıklarıdır.

Bingaziden hareket eden kafilenin 25 Teşrin-i Evvel 1311 / 8

⁵ Yıldız Esas Evr. Kıs. 14, Zarf : 26, Karton: 451.

⁶ Özellikle Padişah ve Şeyh arasındaki münasebetleri güven-sizlik ortamı olarak gösteren bazı fıkırlar için bkz. A.Hilmi, Sunusiler, s.70. Ayrıca bu hususta bkz, Sadık Beyin adigeçen Layihası, Yıldız Esas Evr. Ayn. Yer. s.2-12

Kasım 1895 tarihinde Sunusilerin merkezi Kufraya vardığı görü-
lüyor. Adıgeçen seyahatnâmede bu konuda şu malûmata yer
veriliyor :

"Cihârşenbe 25 Teşrin-i Evvel

Muvasalatımızdan bir saat sonra öğle taâmına davet
olunduk. Yemek bundan dokuz sene evvel Cağbubda görmüş
olduğum ziyafetlerin aynı idi. Seyyid'in birçok köleleri taâm
edeceğimize odaya gelerek, içlerinden ikisi gayet geniş bir sofraya
yere serdiler. Diğer ikisi bunun üzerine masa yerine bildiğimiz
hamur tahtaları şeklinde gayet büyük müdevver ve zeminden
yarım arşın kadar mürtefi bir tabla koyup üstünü örttüler. Sonra
sırasıyla yemekler gelmeye başladı. Her köle elindeki kabı sofraya
koyup çekiliyordu. Böylece sahanlar dizildikten sonra, misafirler
gelerek yere bağdaş kurup oturdular. Taâm başladı. Mihmandarı-
mız Seyyid Muhammedü'l- Bûskerî bizzat kapunun yanında çay
semaverini idare etmekle beraber hizmet için ayakta duran kölelere
işaretle emirler veriyordu. Birçok rica ve ısrar ettiğim halde "Adet
değildir" diyerek bizimle birlikte sofraya oturmadı. Baş ucumuzdaki
hademeden bazıları ellerinde su kâseleri tutuyor, ekserisi yelpaze-
lerle elimize yüzümüze hücum eden sinekleri kovuyordu. Yemekten
sonra kahve yerine üç kere çay içildi. Bunun iki fincanı
nanesiz, üçüncüsü naneli idi. O sırada bir köle düğünlerde olduğu
gibi, elinde buhurdan ile gelerek odayı güzelce tencir ve tâtir eyledi.
Bir diğeri de, bir gülabdan ile önümüzden geçerek üstümüzü
başımızı, elimizi, yüzümüzü çiçek suyuna çark eyledi. Derununda
yemek yenilen odanın şu suretle tencir ve tâtiri Urbân içinde
tesaduf ettiğim adâtin en güzellerindendir. Bu merasım böylece
müsekkiñü'l-hitam bulunca mihmandarımızla hademeler birden
çekilüp bir saat kadar bizi istirahatımıza bıraktılar. Badehû
Mumaileyh Seyyid Muhammed avdet edüp, rufekay-ı seyahatımla
beraber Şeyh Sunusî Hazretlerinin nezdine medû olduğumuzu
söyledi. Hep kalktık. Müşarünileyhin dairesine geçtik. Şeyh
Hazretleri keyiflerimizi, yolda zahmet çekip çekmediğimizi sual ve
bir hayli kelîmat-ı zarife ile cümlemizi taltif ettikten sonra,
hasbe'l-ade bir fatiha-i Şerif tilâveti için ellerini açtılar. Biz de
kendülerine imtisal ettik. Müteakiben yanlarından çıkup, yerli
yerimize çekildik. Birkaç dakika sonra bu acizi suret-i hususyede
kabul etdiler. Baş başa bir hayli konuşup görüştük"⁷.

Bundan sonraki kısımda Şeyh'in Babası Muhammed E'-Sunusi ve tarikatı nasıl neşr ettiğinden bahisle, Sunusilerin atalet ve tenbellik içinde olmadığı belirtilerek şu ilginç açıklamalara yer veriliyor :

"Sunusiler atalet ve betaet taraftan dervişanından olmayup, bir taraftan talim-i ilm ve neşr-i tarikat ile uğraştıkları gibi, bir taraftan da ziraat ve ticaretle iştigal ederler. Her zaviyenin mevkiine göre etrafındaki vası tarla veya bağ, bahçesi ve deve, inek, koyun, sığır, keçi gibi hayvanatı vardır. Zaviyede sakın olan dervişler ile köleler işbu tarlaları kabiliyet-i turabiyesine göre ekip biçerek mahsul alırlar. Bu mahsulatdan zaviyenin bir senelik harcı ayrılıp, ziyadesi tarlalarında o cins mahsul yetişmeyen diğer zaviyelere gönderilir"⁸.

Şeyh'in ve Sunusilerin Osmanlılara olan bağlılığı şu ifadelerle teyid ediliyor :

"Şeyh-i Müşarünileyh ile bütün müridan ve mensubininin erike-i piray-ı Hilafet-i Uzma olan Zat-ı Akdes-i Hümâyûna fevkalâde ihlas-ı derunileri vardır. Müşarünileyh pederi zamanından kalmış ve vasiyetyle teyid etmiş bir itiyad mucibinde her gün sabah namazından sonra bilcümle zaviyelerle Halife-i zışan ve Şehriyar-ı Meâli Nişan Efendimiz Hazretlerinin sıhhat ve afiyet ve hüsn-ü muvaffakiyet-i Seniyyeleri için bir kaç bin defa "Ya Latif" ism-i celâlınden ibaret olan bir "Latifiye" tilâvet olunarak, Fatiha-i Şerife ile hitam veriliyor. Sunusiler Devlet-i Ebed Müddet-i Osmaniyeye olan itaat ve muhabbet bahsine gelince, lede'l-icâb ziyaret için gelen Urbana daima Emirü'l-Müminine ve Devlet-i Ailyesine muhabbet ve inkiyadın şer'en ve aklen derece-i vücubunu tefhim ve memurin-i devlete karşı itaat ve hürmet lüzumunu tavsiye ederler. Ecanıbin menviyat-ı efkâr ve metamih-i enzarını bildiklerinden onlara meyl etmezler. Vaktiyle Şeyh Sunusi Hazretlerine takdim olunmak üzere gerek Fransa ve gerek İtalya Devletleri tarafından Binğazideki Konsoloslarına gönderilen hedayay-ı nefisiyeyi Şeyh-i Müşarünileyh kabul etmemiş ve bunlar Binğazideki bulunan vekili Şeyh Abdurrahim Efendi merhum tarafından suret-i nazıkânede reddedilmiş idi. Şimdiye kadar Şeyh-i Müşarünileyh nezdine hiçbir ecnebi gidemediği cihetle bazı Avrupalılar tarafından hakkında yazılan risalelerde tarikat

⁷ Sadık El - Müeyyed, Age, s.65

⁸ Sadık El-Müeyyed, Age, s.70.

mensubinine isnad edilen ahval hakikata gayr-ı muvafık tamamıyla ığraz ve uzviyatdan ibaretdir"⁹.

Aynı eserde Şeyhin gayesinin civar kabileleri cehalet ve gafletten kurtararak medenileştirmek ve yükselmeye sevk etmek olduğu belirtilerek, gerek Arap Yarımadasında ve gerekse Afrikada Avrupalıların İslâmları kandırmak için kurduğu tuzaklardan onları muhafaza etmek olduğu zikrediliyor¹⁰.

Bu derecede yakın ilişkiler içinde II. Abdülhamid Sunusileri icabında otuzbin kişilik bir kuvvet çıkararak bölge üzerinde emperyalist emeller besleyen İtalya ve Fransaya karşı duracak bir güç olarak görüyordu¹¹. Esasen Osmanlı Devletinin bölgeyi koruyacak bir güce sahip olmadığı da aşıkardı. Bu yüzden Osmanlı Padişahının nazarında Sunusilerin önemi bir kat daha artıyordu. Gerçekten de milyonlarca Afrikalı üzerine manevî hakimiyet kuran Sunusilik, saldırgan amaçlar taşımamasına rağmen, nefsi müdafaa yolunda kendi askeri gücünü kullanabilecekti. Ancak Sunusilere Osmanlı Devleti tarafından yeterli silah ve cephane yardımının yapılamaması Büyük Sahrada Sunusi mukavemetinin zayıflamasına yol açmıştır. Acaba Osmanlı Devletinin tam bir yardımda bulunamaması bazı kaynakların belirttiği gibi Padişahın Sunusilere olan güvensizliğindenmi ileri gelmektedir? Bizce bu yardımın yapılamayışının temel sebebi Osmanlı Devletinin Uluslararası Politikayı nazar-ı itibara alarak hareket etmek istemesidir¹².

Bütün bu müsait olmayan şartlara rağmen, Fransızların Büyük Sahrayı işgalini ve İtalyanların Trablusgarb'ı işgal etmelerini önleyen faktör Sunusiler olmuştur¹³. Ancak ateşli silahlara sahip olan düşman güçler karşısında Sunusilerin ne derece dayanacakları kestirilemiyordu.

Nitekim Fransızların güneyden ilerleyerek 1899 tarihinde

⁹ Sadık El-Müeyyed, Age, s.70-71.

¹⁰ Ayn. Müellif, Age, s.75.

¹¹ Ali Vehbi, Pensees Et Souveniers, İst. 1971, s.155-156.

¹² Özellikle II.Abdülhamid'in Şeyhe karşı kuşkuyla bakdığı yolundaki iddialar için bkz. A. Hilmi, Sunusiler, s.88, 103-104 v.d. ilgili kısımlar.

¹³ A. Hilm, Age, s.88.

Büyük Sahradaki Borno ve Vaday Sultanlıklarını işgal etmesi Sunusilerin gücünü Libya Çölüne inhisar ettirdi. Borno Memleketindeki Zender Zaviyesi civarında Sunusî kuvvetlerini mağlubiyete uğratması, bu neticeyi doğurmuştu. Osmanlı Devleti devletler arası siyasî durum icabı müdahale etmekten uzak kalmıştı. Nitekim bu konuyla ilgili olarak Saray Baş Kitabetinden çıkan İrade-i Seniyyedeki şu ifadeler Osmanlı Devletinin müdahaleyi siyasî yollarla halletmek fikrinde olduğunu gösteriyor :

"Yıldız Saray-ı Hümâyûnu Baş Kitabet Dairesi 204

Borno Kutasını bir müddetdenberü istilâ eden Rabih üzerine dört yüz kadar Fransız Askeri hücum ederek, Zender nam mevki zapt ettiklerine dair Bîngâzi Mutasarrıflığından gelen tahriratın Dahiliye Nezaret-i Celilesinin tezkeresiyle beraber takdim olduğunu havi reside-i dest-i tazim olan I Zilhicce sene 317 tarihli tezkere-i hususiye-i Sadaretpenahileri üzerine Fransızların bu suretle ol taraflarda vaki olan tecavüz ve tahattillerine karşı Bab-ı Alice İktizay-ı halin ibkasi ve hukuk-u devletin muhafazası lazım geleceğinin Şerefsudur buyurulan İrade-i Seniyye-i Cenab-ı Hilafetpenahî manzur-u Alisine tevfikân beyanına ibtidar kılındı. Ol babda emr-ü ferman Hazret-i Velhyû'l-emrindir.

Fi 9 Muharrem Sene 318 / 25 Nisan 316 Serkâtib-i

Şehr-i Yarı" 14

*Bu işgalden sonra Şeyh Muhammed E's-Sunusî fazla yaşamayarak 1902 de vefat etmiş bulunuyordu. Ondan sonra Şeyhlik Makamına erkek evlat bırakmadığı için kardeşi E's-Seyyid Ahmed E's-Sunusî geçmişti. Nitekim gerek Osmanlı Devletinin bölgede daha sonraki yıllarda gücünün azalması ve gerekse, İtalyanların Tarblusgarp üzerindeki emelleri Sunusiler için zor günlerin başlamasına sebebiyet verecek, bu suretle gelişen olaylar zinciri 1911 Osmanlı-İtalyan Savaşı ile noktalanacaktı.

14 Başbakanlık Arşivi, İrade sen No: 17 Tarih : 1318